

Decyzja klasyfikacyjna. Charakter prawny oraz tryby kontroli i weryfikacji

TOMASZ KALISZ

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytetu Wrocławskiego

Klasyfikacja skazanych to jeden z podstawowych mechanizmów indywidualizacji penitencjarnej¹. W literaturze podkreśla się, że klasyfikacja to proces podziału skazanych według określonych kryteriów na grupy przez skierowanie ich do właściwego rodzaju i typu zakładu karnego, systemu odbywania kary pozbawienia wolności oraz przez odpowiednie ich rozmieszczenie wewnątrz zakładu (art. 82 § 1 k.k.w.). Celem takiego

¹ W ramach europejskiej koncepcji klasyfikacji sam podział skazanych na określone grupy i podgrupy wyczerpuje niejako treść pojęcia klasyfikacji. Jednocześnie sam proces klasyfikacji nie wyczerpuje szerszej w tej relacji kategorii, jaką jest indywidualizacja. Zatem klasyfikacja to tylko jeden z niezbędnych warunków nowoczesnego wykonania kary, zbudowanego w oparciu i z wykorzystaniem instrumentów pozwalających na realizację zasady indywidualizacji. Dla odróżnienia, w amerykańskiej doktrynie i praktyce penitencjarnej klasyfikacja identyfikowana jest z procesem indywidualizacji (classification treatment). W takim ujęciu klasyfikacja to indywidualnie dobrany program postępowania ze skazanym. Powoduje to zmniejszenie znaczenia procesu tworzenia grup wychowawczych skazanych. W konsekwencji, przynajmniej co do założeń teoretycznych, mamy więc do czynienia z ogromnym zróżnicowaniem kategorii skazanych w ramach jednej jednostki penitencjarnej (jednego zakładu karnego). Szerzej: S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Warszawa 1973, s. 29–33.

zabiegu jest potrzeba stworzenia warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, przeciwdziałanie szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych na innych współosadzonych oraz zapewnienie skazanym bezpieczeństwa osobistego. Wskazane założenie prowadzi nas do bardzo ważnego rozróżnienia na pojęcia: klasyfikacji zewnętrznej (prawnej) oraz klasyfikacji wewnętrznej (pedagogicznej)². W ramach klasyfikacji zewnętrznej dochodzi do podziału skazanych na właściwe grupy i podgrupy klasyfikacyjne i skierowania ich do odpowiedniego zakładu³. Ustawodawca, wskazując elementy tak ujmowanej klasyfikacji, stwierdza, że są to łącznie: właściwy system wykonywania kary, rodzaj i typ zakładu karnego. Głównym zadaniem tak ujętej klasyfikacji jest zróżnicowanie warunków odbywania kary wobec konkretnych grup skazanych oraz stworzenie podstawowego podziału populacji osadzonych. W naszych krajowych warunkach szczegółowe kryteria i zasady tego podziału przewidziane są w kodeksie karnym wykonawczym (art. 74 k.k.w., art. 79–100 k.k.w.)⁴.

Klasyfikacja wewnętrzna stanowi swoiste uzupełnienie podziału formalnego, który wynika z decyzji podejmowanych w ramach osobnego zadania polegającego na rozmieszczeniu wewnątrz jednostki penitencjarnej, wskazanej w ramach klasyfikacji zewnętrznej. Tu celem podstawowym jest stworzenie właściwej organizacji procesu oddziaływania penitencjarnego oraz indywidualizacja środków i metod tego oddziaływania⁵. Wydaje się, że wskazana forma należy do grupy czynności materialno-faktycznych, która pozostaje poza zasadniczą grupą tzw. decyzji klasyfikacyjnych, zapadających w sformalizowanym postępowaniu wykonawczym. Umieszczenie w konkretnej celi, mimo swojego technicznego charakteru, ma dość istotne znaczenie dla sytuacji skazanego, czasami

² P. Wierzbicki, *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Warszawa 1976, s. 73 n.

³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2014, s. 277.

⁴ L. Bogunia, *Kodeksowe regulacje dotyczące organów, celów i kryteriów klasyfikacji skazanych na karę pozbawienia wolności*, [w:] *Przestępstwa, kara i polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa*, red. J. Giezek, Kraków 2006, s. 65–74.

⁵ L. Bogunia, A. Kwieciński, *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych, uwagi na tle zmian w zakresie regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] *Pozbawienie wolności. Funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa ku czci Prof. T. Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, M. Nielączna, Warszawa 2013, s. 689–690.

stanowi główne pole sporu z administracją penitencjarną. Rozmieszczenie skazanych wewnątrz jednostek penitencjarnych stanowi kompetencje dyrektora zakładu karnego lub innej osoby przez niego upoważnionej (na zasadzie ogólnego kierownictwa nad jednostką penitencjarną art. 72 k.k.w.). Rozstrzygnięcie to nie ma charakteru decyzji wydanej w postępowaniu wykonawczym, zatem skazany ma formalny problem z uruchomieniem procedur kontrolnych w tym przypadku. Gdyby było inaczej, decydując o umieszczeniu skazanego w konkretnej celi, należałoby sporządzić szczegółowe uzasadnienie i pouczyć skazanego o trybie, terminie i formie zaskarżenia takiej decyzji. Co więcej „decyzja” taka powinna być skazanemu doręczona na piśmie. Z praktycznego punktu widzenia byłoby to niemożliwe do zrealizowania (mając na uwadze fluktuacje skazanych pomiędzy celami, odbywające się z różnych powodów). Co więcej k.k.w. nie przewiduje takiego trybu, co oznacza, że mamy tu do czynienia z działaniami materialno-faktycznymi. Kodeks karny wykonawczy w tym zakresie przewiduje jedynie pewne ramy określone w art. 110 § 4 k.k.w. Zgodnie ze wskazaną regulacją przy umieszczaniu skazanego w celi mieszkalnej bierze się pod uwagę w szczególności: decyzję klasyfikacyjną, konieczność oddzielenia skazanego od tymczasowo aresztowanego, potrzebę zapewnienia porządku oraz bezpieczeństwa w zakładzie karnym, zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne, potrzebę kształtowania właściwej atmosfery wśród skazanych, konieczność zapobiegania samoagresji i popełnianiu przestępstw w trakcie odbywania kary. Skazani mogą w tym zakresie wnioskować do administracji penitencjarnej, składać skargi, ale wyłącznie w trybie art. 6 § 2 k.k.w. Wydaje się, że w tym przypadku czynności związane z rozlokowaniem skazanych wewnątrz jednostki mogą być także przedmiotem działań nadzorczych sędziego penitencjarnego podejmowanych w trybie art. 35 k.k.w.⁶ — tzw. środki pośredniej ingerencji⁷. Ocena sędziego winna w tym przypadku uwzględniać w szczególności treść art. 110 § 4 k.k.w. oraz kryterium prawidłowości działań podejmowanych wobec skazanego przez administrację penitencjarną i zmierzać do pośredniego

⁶ *Ibidem*, s. 690.

⁷ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 215–218.

wpłynięcia na zmianę sytuacji faktycznej skazanego (sugestia zmiany, względnie informacja do organów zwierzchnich nad dyrektorem zakładu karnego). Wydaje się, że pogląd, iż czynności materialno-techniczne mogą być przedmiotem działań sędziego penitencjarnego w trybie art. 34 § 1–3 k.k.w. oraz skargi z art. 7 k.k.w., jest nieuzasadniony⁸. Wskazane tryby dotyczą jedynie decyzji zapadających w toku postępowania wykonawczego, umieszczenie skazanego w konkretnej celi nie jest decyzją, jest to czynność materialno-techniczna. Na czynności tego typu mogą natomiast wpływać bezpośrednio, na podstawie art. 78 § 2 k.k.w., Dyrektor Generalny lub dyrektor okręgowy Służby Więziennej. Wskazane organy mogą wydawać dyrektorom zakładów karnych polecenia niezbędne do prawidłowego i praworządnego wykonywania kary pozbawienia wolności oraz realizowania kierunków pracy resocjalizacyjnej.

W tym miejscu warto wyodrębnić jeszcze jedną formę rozstrzygnięć dotyczących skazanego, chodzi o wskazanie konkretnej jednostki penitencjarnej, w której będzie on odbywał karę — decyzja o właściwości miejscowej zakładu karnego, podejmowana w trybie art. 100 k.k.w. Decyzja tego typu pozostaje w bezpośrednim związku z decyzją klasyfikacyjną, można powiedzieć, że jest swoistą pochodną procesu klasyfikacji. Po rozstrzygnięciu kwestii typu i rodzaju zakładu karnego oraz wskazaniu systemu odbywania kary (decyzja klasyfikacyjna) określić należy konkretną jednostkę (decyzja w zakresie właściwości miejscowej), a dalej wskazać konkretną celę (czynność materialno-faktyczna, o której już była mowa wyżej). Umieszczenie skazanego w danej jednostce penitencjarnej ma charakter decyzji podejmowanej przez dyrektora zakładu karnego, musi ona mieścić się w przestrzeni decyzji klasyfikacyjnej, względnie decyzji komisji penitencjarnej w zakresie opisanym w art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w. — tzw. osadzeni niebezpieczni. Kolejnymi elementami decydującymi o wyznaczeniu właściwej jednostki penitencjarnej są przepisy związane z przyjęciem do jednostki penitencjarnej art. 79 k.k.w. oraz przepisy dotyczące rejonizacji wynikające z Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresz-

⁸ Odmienne: K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 390; oraz J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2015, s. 361.

towania, a także kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności⁹. W myśl powołanych przepisów skazany powinien stawić się, celem wykonania wobec niego kary, do aresztu śledczego położonego najbliżej miejsca jego stałego pobytu. Kolejny krok to ustalenia w obszarze decyzji klasyfikacyjnej. Chodzi o uzupełnienie lub skierowanie do wykonania decyzji klasyfikacyjnej podjętej w trybie art. 62 k.k., względnie podjęcie decyzji przez komisję penitencjarną. Dopiero w tym momencie następuje przeniesienie skazanego do właściwej jednostki penitencjarnej — w tym zakresie kompetencje przejmuje dyrektor zakładu karnego. Określenie „właściwa jednostka penitencjarna” będzie w tym przypadku dość problematyczne ze względu na nowelizację przepisu art. 100 k.k.w., dokonaną ustawą z dnia 16 września 2011 r.¹⁰ Pierwotne brzmienie wskazanego przepisu przewidywało, że skazanych kieruje się do właściwych jednostek penitencjarnych, położonych — w miarę możliwości — najbliżej miejsca zamieszkania skazanego, a przeniesienie do innej jednostki penitencjarnej mogło nastąpić tylko z uzasadnionych powodów. Konstrukcja ta korespondowała bezpośrednio z założeniem, że kontakty z rodziną i innymi osobami bliskimi mają stanowić ważny fragment procesu oddziaływania penitencjarnego (art. 67 § 3 k.k.w.), wynikają z potrzeby podtrzymywania kontaktów z dziećmi (art. 87a k.k.w.), stanowią swoiste prawo skazanego (art. 102 pkt. 2 k.k.w. oraz art. 105 k.k.w.) czy też wpisują się w proces przygotowania skazanego do zwolnienia z zakładu karnego (art. 165 k.k.w.). Aktualne brzmienie art. 100 k.k.w. nie przewiduje bezpośrednio takiej wskazówki, oznacza to, że skazanego umieścić można w każdej jednostce penitencjarnej spełniającej kryteria decyzji klasyfikacyjnej, nawet położonej bardzo daleko od miejsca stałego pobytu skazanego. Podejmując decyzję, dyrektor zakładu karnego powinien uwzględnić wskazane dyrektywy szczególne, jednakże ich oddziaływanie w perspektywie zmiany treści przepisu art. 100 k.k.w. jest wyraźnie słabsze ze względu na fakt, że przepis stanowi obecnie, że muszą to być ważne względy rodzinne¹¹. Wśród pozostałych podstaw decyzji

⁹ Dz.U. z 2015 r. poz. 927.

¹⁰ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r., Nr 240, poz. 1431).

¹¹ L. Bogunia, A. Kwieciński, *op. cit.*, s. 694.

o umieszczeniu skazanego w danej jednostce penitencjarnej ustawodawca wymienia przede wszystkim: zmiany przeznaczenia zakładu karnego, sytuację wyeliminowania tzw. przeludnienia, o którym mowa w art. 110 § 2 k.k.w., potrzeby związane z zatrudnieniem lub nauką, udzielanie świadczeń zdrowotnych, skierowanie do ośrodków diagnostycznych, oddziałów terapeutycznych lub oddziałów dla osadzonych niebezpiecznych, udział w czynnościach procesowych, względy związane z bezpieczeństwem osadzonego oraz konieczność zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie. Wskazana zmiana tworzy po stronie administracji penitencjarnej, zdecydowanie większe pole manewru, znacząco uelastyczniając proces kierowania skazanymi do konkretnych jednostek penitencjarnych. Z drugiej strony może odbyć się to kosztem znacznego oddalenia skazanych od ich rodzinnego środowiska, co powinno budzić uzasadnione wątpliwości. W perspektywie wskazanych uwag warto podkreślić, że praktyka działań w tym obszarze powinna koncentrować się na próbie utrzymania zasady osadzania skazanych w jednostkach położonych najbliżej miejsca ich zamieszkania. Odstępstwa powinny mieścić się w ramach okoliczności z art. 100 k.k.w., być dobrze uzasadnione, a argumentacja czytelnie przedstawiona skazanemu. Ten ostatni warunek nabiera znaczenia w perspektywie założenia, że decyzja dyrektora zakładu karnego podejmowana w trybie art. 100 § 1 k.k.w., zaskarżana i nadzorowana jest na zasadach ogólnych. Skazany może skierować w tym przypadku skargę w trybie art. 7 k.k.w., z powodu jej niezgodności z prawem. Sędzia penitencjarny zaś może w tym przypadku uruchomić instrumenty nadzorcze o charakterze weryfikacyjnym, związane z możliwością bezpośredniej ingerencji w treść decyzji, w oparciu o art. 34 § 1–3 k.k.w.

Kolejnym problemem, który musimy rozstrzygnąć, jest kwestia zdefiniowania pojęcia „decyzja klasyfikacyjna”, zwłaszcza w perspektywie braku ustawowego określenia tego pojęcia. Kodeks karny wykonawczy w wielu miejscach posługuje się ogólnym terminem decyzja, nie precyzując wszakże, co kryje się pod tym pojęciem. Oznacza to, że w zbiorczej grupie decyzji zapadających w toku postępowania wykonawczego będziemy musieli wyodrębnić jedną, szczególną kategorię, jaką są decyzje klasyfikacyjne. Na wstępie musimy zatem doprecyzować, czym jest decyzja wydawana w toku postępowania wykonawczego. Niestety

w tym zakresie kodeks karny wykonawczy milczy. Określenie „decyzja” znane jest kodeksowi postępowania administracyjnego¹², jednakże w żadnym razie nie można określić w art. 104–113 k.p.a. wymogów formalnych co do decyzji przenieść bezpośrednio na potrzeby k.k.w. (brak odpowiedniego odesłania). Przyjmuje się jednak (w pewnym sensie posiłkując się rozwiązaniami k.p.a.), że decyzja wydawana w ramach postępowania wykonawczego to jednostronny akt organu tego postępowania o charakterze indywidualnym i konkretnym, rozstrzygający daną sprawę (konkretną sprawę, konkretnej osoby) w części lub całości, bądź w inny kończący ją sposób. Jednocześnie nie ma znaczenia, jaką formę prawną i nazwę organ nada temu aktowi. Z zakresu pojęcia „decyzji” należy wyłączyć akty o ogólnym i abstrakcyjnym charakterze oraz kategorie działań faktycznych (akty rzeczowe czy czynności materialno-techniczne) organów postępowania wykonawczego.

Mając na uwadze powyższe założenie, słusznie stwierdzają Z. Hołda i K. Postulski, że przez decyzje klasyfikacyjne należy rozumieć decyzje o skierowaniu skazanego do właściwego, pod względem rodzaju i typu, zakładu karnego oraz do określonego systemu odbywania kary, zaś dokonywanie klasyfikacji to zespół czynności, których wynikiem jest rozstrzygnięcie w formie decyzji klasyfikacyjnej¹³. Oznacza to, że decyzja klasyfikacyjna dotyczy tylko tzw. klasyfikacji zewnętrznej, poza jej zakresem pozostaje decyzja dyrektora zakładu karnego co do wskazania właściwej jednostki oraz wskazanie konkretnej celi, traktowane jako działania materialno-techniczne. Wskazane ograniczenie ma bardzo istotne znaczenie ze względu na szczególny charakter procedury wydawania i kontroli decyzji klasyfikacyjnych przewidzianych w kodeksie karnym wykonawczym. Decyduje jednocześnie o tym, jakie elementy budujące status prawny skazanego wchodzi w zakres takiej decyzji.

W tym miejscu dotknąć musimy jeszcze jednej bardzo istotnej kwestii, a mianowicie czy w zakres pojęcia „decyzja klasyfikacyjna” wpisać możemy decyzję związaną z umieszczeniem skazanego w warunkach wskazanych w art. 88 § 3 i 4 k.k.w. — tzw. osadzeni niebezpieczni. Nie-

¹² Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 1960 r., Nr 30, poz. 168 z późn. zm.).

¹³ Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 342–343; oraz K. Postulski, *Kodeks...*, s. 390.

stety odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest jednoznaczna. Decyzja tego typu ma dla skazanego szczególnie istotne znaczenie ze względu na zakres ograniczeń, jakie związane są z takim osadzeniem (art. 88b i 88c k.k.w.). Problemem polega na tym, że ustawodawca nie zdefiniował, czy oddziały dla osadzonych niebezpiecznych są swoistym typem, czy też rodzajem zakładu karnego. Przepis art. 88 § 3 k.k.w. stanowi, że skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu osadza się w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa zakładu. Wskazana konstrukcja w pewnym sensie sugeruje, że mamy tu do czynienia ze swoistym podtypem (w obrębie zakładu karnego typu zamkniętego). Ustawodawca w ramach art. 70 i 71 k.k.w. nie przewiduje jednak możliwości tworzenia takich form organizacyjnych. Kodeks wymienia tylko trzy typy: zamknięty, półotwarty i otwarty. Kompetencje do tworzenia przez ministra sprawiedliwości innych form organizacyjnych jednostek penitencjarnych dotyczą tylko rodzajów zakładów karnych, względnie odnoszą się do systemów odbywania kary.

Istniejące rozwiązanie wadliwe jest także w perspektywie wyróżnianych rodzajów zakładów karnych, konsekwentne zastosowanie art. 70 § 1 k.k.w. oznacza, że w ramach jednego oddziału dla osadzonych niebezpiecznych możemy mieć aż cztery rodzaje zakładów karnych. Kolejny problem to sytuacja przeniesienia skazanego np. z zakładu karnego typu otwartego do oddziału dla osadzonych niebezpiecznych. Przeniesienie takie wymaga najpierw zmiany decyzji klasyfikacyjnej w trybie art. 76 § 1 pkt 1 k.k.w. i art. 74 k.k.w., tak aby skazany mógł trafić do zakładu karnego typu zamkniętego, a następnie kolejnej decyzji o osadzeniu w oddziale lub celi dla osadzonego niebezpiecznego w trybie art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w., w tym przypadku z dodatkowym obowiązkiem poinformowania o tym fakcie sędziego penitencjarnego (art. 88a § 1 k.k.w.). Charakterystyczne w tym przypadku jest to, że zarówno sąd meriti, jak i sąd penitencjarny nie mogą wydać decyzji o osadzeniu skazanego w oddziale dla niebezpiecznych, jest to wyłączna kompetencja komisji penitencjarnej, która musi co najmniej raz na trzy miesiące ją weryfikować (to też odmienna regulacja niż w przypadku klasyfikacji). Oznacza to w praktyce, że istniejące rozwiązania w zakresie kwalifikowania osadzonych jako niebezpiecznych nie mieszczą się w konstrukcji decyzji

klasyfikacyjnej, mimo że decyzja ta bardzo mocno związana jest z klasyfikacją. Problemów w tym zakresie jest zbyt wiele, aby przechodzić nad nimi do porządku dziennego. W perspektywie *de lege lata* warto rozważyć usunięcie istniejących wątpliwości. Zmiany mogłyby sprowadzić się do wprowadzenia w ramach art. 69 k.k.w. nowego rodzaju: zakładu karnego dla osadzonych niebezpiecznych (w tym miejscu należałoby jeszcze raz przemyśleć istniejące regulacje w zakresie przesłanek osadzenia w takich warunkach)¹⁴. Zakład taki powinien być przeznaczony dla wszystkich skazanych spełniających przesłanki zakwalifikowania jako niebezpieczni i to niezależnie od ich wieku (rozwiązywałoby to problem skazanych młodocianych w zakresie rodzaju zakładu karnego i było neutralne w perspektywie systemów odbywania kary). Jednocześnie w ramach art. 70 k.k.w. powinien zostać stworzony kolejny typ: zakład karny typu zamkniętego o podwyższonym poziomie zabezpieczeń, przy czym ta forma organizacyjna powinna być zastrzeżona tylko dla zakładu karnego dla niebezpiecznych. Propozycja usuwa istniejące wątpliwości i powoduje, że proces ten w pełni staje się częścią klasyfikacji skazanych.

Niezależnie od przedstawionych wątpliwości dotyczących zakresu decyzji klasyfikacyjnej wyróżnia się ona również w perspektywie organów uprawnionych do podejmowania w tym obszarze rozstrzygnięć. Kodeks karny i kodeks karny wykonawczy tworzą rozbudowaną grupę organów uprawnionych do podejmowania decyzji w zakresie klasyfikacji skazanych¹⁵. Przypomnijmy, że do organów tych zaliczamy: sąd skazujący, sąd penitencjarny oraz komisję penitencjarną. Usytuowanie systemowe, moment podejmowania decyzji, forma prawna, w jakiej dany organ się wypowiada oraz szczegółowe kompetencje tworzą bardzo zróżnicowany obraz procesu klasyfikacji. Porządkując tę przestrzeń, możemy wyróżnić dwa podstawowe schematy klasyfikacji: 1) klasyfikacja w trybie art. 62 k.k., z późniejszymi modyfikacjami sądu penitencjarnego i komisji penitencjarnej — art. 74 k.k.w.; 2) klasyfikacja w trybie

¹⁴ R. Godyla, L. Bogunia, *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych i tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych*, [w:] *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2013, s. 27–32.

¹⁵ L. Bogunia, *Organy powołane do klasyfikacji skazanych na karę pozbawienia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 17, 2005, s. 306–311.

art. 76 § 1 k.k.w., gdzie decyzję podejmuje komisja penitencjarna, chyba że sąd penitencjarny w trybie nadzoru z art. 76 § 2 k.k.w. wyda postanowienie o zmianie decyzji klasyfikacyjnej. Pierwszy wskazany wariant, to sytuacja gdy sąd meriti w wyroku skazującym zdecyduje się, aby wskazać takie elementy decyzji klasyfikacyjnej, jak: typ zakładu karnego, rodzaj zakładu karnego, oraz orzec system terapeutyczny wykonania kary. W takim przypadku skazany trafi do jednostki penitencjarnej już ze wstępną decyzją klasyfikacyjną, podkreślmy, że wydaną w formie prawomocnego wyroku sądu karnego. Zmianę wskazanych w takim trybie elementów decyzji klasyfikacyjnej może orzec, co do zasady, tylko sąd penitencjarny w formie postanowienia — art. 74 § 1 k.k.w. Na zasadzie wyjątku decyzję klasyfikacyjną podjętą w trybie art. 62 k.k. może zmienić w ograniczonym zakresie komisja penitencjarna (czyni to w formie decyzji modyfikującej prawomocny wyrok) — art. 74 § 1 k.k.w. Chodzi o szczególne zdarzenia, takie jak: ucieczka skazanego z zakładu karnego półotwartego lub otwartego lub niezgłoszenia się do takiego zakładu po jego opuszczeniu na podstawie stosownego zezwolenia. W tych enumeratywnie wymienionych sytuacjach komisja penitencjarna, nie czekając na postanowienie sądu penitencjarnego, sama może zmodyfikować decyzję klasyfikacyjną wydaną przez sąd karny w trybie art. 62 k.k. Ustawodawca przewidział w tym trybie jednak pewne ograniczenie, komisja w tym przypadku nie może sama ingerować w kwestię decyzji o skierowaniu do systemu terapeutycznego. Modyfikacja tego ostatniego elementu zastrzeżona jest dla sądu penitencjarnego. Wszystkie dalsze zmiany, które powinny być wprowadzone w przestrzeni klasyfikacji, po wydaniu postanowienia przez sąd penitencjarny, może podejmować już samodzielnie komisja penitencjarna (art. 74 § 2 k.k.w.). Drugi wariant klasyfikacji to sytuacja, gdy skazany trafia do jednostki penitencjarnej bez wstępnej decyzji klasyfikacyjnej podjętej w ramach procesu karnego. W takim przypadku kompetencje do określenia typu i rodzaju zakładu karnego oraz systemu odbywania kary ma wyłącznie komisja penitencjarna. W zakres tej decyzji ingerować może sąd penitencjarny w trybie art. 76 § 2 k.k.w., uchylając taką decyzję lub nawet ją zmieniając, ale tylko wtedy, gdy decyzja komisji penitencjarnej okaże się sprzeczna z prawem. Postanowienie sądu w tym przypadku jest niezaskarżalne, jednakże komisja w każdej chwili może wydać nową decyzję klasyfikacyjną

i to odbiegającą od rozstrzygnięcia sądu. W ten sposób może wytworzyć się sytuacja pewnego konfliktu na linii komisja penitencjarna–sąd penitencjarny. W celu wyeliminowania tego hipotetycznego konfliktu sędzia penitencjarny powinien skorzystać z kompetencji nadzorczych z art. 35 § 1 i 2 k.k.w. i poinformować o tym fakcie organy zwierzchnie nad daną jednostką penitencjarną. Pozwoli to uruchomić mechanizmy kontrolno-nadzorcze i w ten sposób doprowadzi do ustalenia właściwej decyzji klasyfikacyjnej.

Zasygnalizowany wyżej problem kontroli i nadzoru nad decyzjami klasyfikacyjnymi jest także przykładem specyficznej regulacji w analizowanym obszarze. W zakresie kontroli i nadzoru nad decyzjami klasyfikacyjnymi wydawanymi przez komisję penitencjarną ustawodawca zdecydował się na pewne zróżnicowanie, które tworzy odrębny od podstawowego reżim kontrolny dla tej szczególnej grupy decyzji. Przypomnijmy, że komisja penitencjarna odgrywa obecnie ogromnie istotną rolę w toku wykonywania kary pozbawienia wolności (podstawowe kompetencje komisji wymienia art. 76 § 1 k.k.w.). Oznacza to w praktyce, że często będzie ona wydawać istotne dla skazanego decyzje. Co do zasady decyzje te podlegają procedurze nadzorczej opisanej w art. 34 § 1 k.k.w. — możliwość ich bezpośredniego uchylenia przez sędziego penitencjarnego w sytuacji sprzeczności takich decyzji z prawem. Skazany będzie mógł także te decyzje zaskarżyć w trybie art. 7 k.k.w. do sądu penitencjarnego. Procedura dotycząca weryfikacji decyzji klasyfikacyjnej wykazywać będzie jednak wyraźne różnice. O ile sam skazany będzie mógł uruchomić skargę z art. 7 k.k.w. w zakresie decyzji klasyfikacyjnej, to już zupełnie inaczej będzie się kształtował problem kontroli i nadzoru nad tymi decyzjami. Chodzi tu o dwa odrębne mechanizmy kontrolno-nadzorcze. Pierwszym z nich jest konstrukcja zawarta w art. 76 § 3 k.k.w. Jest to klasyczny środek nadzorczy o charakterze władczym, w który wyposażeni zostali dyrektor okręgowy i Dyrektor Generalny Służby Więziennej w odniesieniu do indywidualnie wskazanej decyzji. Zgodnie z powołaną regulacją organy te uprawnione są do uchylenia sprzecznej z prawem decyzji klasyfikacyjnej podjętej przez komisję penitencjarną (nie dotyczy to innych decyzji komisji penitencjarnej). Drugi mechanizm to nadzór sądowy realizowany przez sąd penitencjarny z ograniczonymi kompetencjami sędziego penitencjarnego. W omawia-

nym zakresie znacząco uszczuplono kompetencje nadzorcze sędziego penitencjarnego. Nie będzie on mógł uchylić takiej decyzji w sytuacji jej sprzeczności z prawem, co wiąże się ze szczególną regulacją art. 76 § 2 k.k.w. W perspektywie tego przepisu uznać należy, że sędzia penitencjarny w tym przypadku nie będzie mógł zastosować art. 34 § 1 k.k.w. Zmienić lub uchylić tę decyzję w drodze kontroli sądowej może tylko sąd penitencjarny. Skoro w odniesieniu do decyzji klasyfikacyjnej komisji penitencjarnej wyłączony jest środek nadzorczy w postaci art. 34 § 1 k.k.w., sędzia penitencjarny w sytuacji dostrzeżenia sprzeczności takiej decyzji z prawem staje się jedynie źródłem informacji adresowanych do sądu. W tym miejscu można stwierdzić, że sędzia penitencjarny zobowiązany jest do dokonania określonej czynności materialno-technicznej (informacja o sprzeczności z prawem decyzji klasyfikacyjnej), która nada procedurze kontrolnej stosowny bieg, tak aby swoje stanowisko wyraził sąd penitencjarny w formie postanowienia.

Ostatnim zagadnieniem poruszonym w tym opracowaniu będzie kwestia materialnych i formalnych podstaw oraz uwarunkowań decyzji klasyfikacyjnej. Mając na uwadze podstawowe znaczenie, jakie ma dla skazanego tego typu decyzja, zwłaszcza w perspektywie jego statusu prawnego, bardzo wyraźnie podkreślić należy, że proces klasyfikacji musi być dobrze udokumentowany, a indywidualna decyzja precyzyjnie i w sposób przekonujący uzasadniona. Założenie to ma podstawowe znaczenie w perspektywie takich zasad, jak: zasada indywidualizacji, zasada praworządności oraz zasada elastycznej modyfikacji treści orzeczeń karnych. Zmienność procesu oddziaływania na skazanych, oparta na założeniu indywidualizacji, stwarza możliwość licznych sposobów wykonywania kary (częste zmiany decyzji klasyfikacyjnej). Treść kary, a tym samym położenie skazanego, niejednokrotnie w znacznym stopniu odbiegać będą od tzw. ustawowego „prototypu”. Współczesne rozbudowanie postępowania wykonawczego sprawia, że skazani na jednakowe rodzaje kar będą je odbywać w zgoła odmiennych warunkach. Naturalna w takim przypadku potrzeba eliminacji zarzutów arbitralności, nieprzejrzystości, a przede wszystkim nierównego traktowania, prowadzi wprost do zasady praworządności. Zasada ta oznacza, zwłaszcza w perspektywie analizowanego tu procesu klasyfikacji, nakaz ścisłego przestrzegania przepisów prawa, a od organów działania wyłącznie na podstawie prawa. Tryb i formy działania wszystkich podmiotów muszą się opierać

na przepisach prawnych, a każde działanie niezgodne z przepisami prawa jest niedopuszczalne. Ustawodawca musi zatem precyzyjnie określić organy postępowania oraz wyznaczyć sferę ich prawidłowego i legalnego działania.

Analizując decyzje klasyfikacyjne w perspektywie ich podstaw, w pierwszej kolejności musimy zwrócić uwagę na badania osobopoznawcze, które zgodnie z art. 82 § 3 k.k.w. są głównym źródłem informacji o skazanych. Badania tego typu to bardzo rozbudowane przedsięwzięcie służące indywidualizacji penitencjarnej. W dużym uproszczeniu badania osobopoznawcze możemy sprowadzić do stałej analizy: danych osobowych skazanego; informacji dotyczących życia; kontaktów społecznych; przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; uprzedniej karalności; stopnia podatności na wpływy podkultury przestępczej; zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; umiejętności przystosowania się skazanego do warunków i wymagań zakładu; wyników badań psychologicznych, a także psychiatrycznych. W praktyce działań penitencjarnych badania osobopoznawcze realizowane są poprzez: wywiad i rozmowy ze skazanym, obserwację jego zachowań, wykorzystanie wyników badań psychologicznych, analizę innych dokumentów dotyczących skazanego, w tym wywiadu środowiskowego, oraz informacji dotyczących osoby skazanego przesłanych przez sąd. Przydatnym źródłem mogą być też rozmowy i korespondencja z rodziną i innymi osobami bliskimi skazanemu, a także zapoznavanie się z treścią korespondencji skazanego, jeżeli podlega ona nadzorowi lub cenzurze. Oprócz tak szeroko zakrojonych badań osobopoznawczych, w toku podejmowania decyzji klasyfikacyjnej mogą być wykorzystywane również informacje i materiały zawarte w sentencji wyroku oraz w jego uzasadnieniu. Istotne znaczenie dla budowania obrazu skazanego mają także przekazane przez sąd w trybie art. 11 k.k.w. informacje dotyczące skazanego, wyciągi z poprzednich akt wykonawczych, orzeczenia psychologiczno-penitencjarne i inne posiadane przez zakład karny materiały, takie jak: orzeczenia lekarskie, postanowienia o warunkowym zwolnieniu, wywiady środowiskowe itd.

Mówiąc o podstawach formalnych procesu klasyfikacji, pamiętać musimy, że kodeks karny wykonawczy przewiduje cały rozbudowany zespół przepisów tworzących swoiste schematy klasyfikacyjne (art. 84–

88a k.k.w., art. 89 k.k.w., art. 94–98 k.k.w.)¹⁶. Te schematy czasem bardzo daleko wiążą organy zarówno w przedmiocie pierwszej (tzw. wstęp-

¹⁶ Kodeksowe schematy klasyfikacji — prawne ograniczenia: 1) Rodzaje zakładów karnych: zk dla młodocianych (art. 84 k.k.w.), zk dla recydywistów penitencjarnych (art. 86 k.k.w.), zk dla odbywających karę po raz pierwszy (art. 85 k.k.w.), zk dla odbywających karę aresztu wojskowego (art. 69 pkt 4, art. 231–236 k.k.w.); 2) Systemy odbywania kary: system programowanego oddziaływania (art. 95 k.k.w., w ramach tego systemu art. 88 § 1 k.k.w. przewiduje ważną wskazówkę klasyfikacyjną — skazanego odbywającego karę w systemie programowanego oddziaływania osadza się w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że szczególne okoliczności uzasadniają osadzenie go w zakładzie karnym typu zamkniętego), system terapeutyczny (art. 96 i 97 k.k.w.), system zwykły (art. 98 i 99 k.k.w.); 3) Kobiety oraz osoby sprawujące stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15: kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu (art. 87 § 2 k.k.w.), dom matki i dziecka (art. 87 § 4 k.k.w.), podtrzymywanie kontaktów oraz osadzenie w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca pobytu dzieci (art. 87a § 1 i 2 k.k.w.); 4) Przestępstwo nieumyślne, zastępcza kara pozbawienia wolności, kara aresztu (zakład karny typu półotwartego, chyba że szczególne okoliczności przemawiają za osadzeniem w zakładzie karnym innego typu — art. 88 § 2 k.k.w.); 5) Kara dożywotniego pozbawienia wolności i kara 25 lat pozbawienia wolności (zk typu zamkniętego — art. 88 § 5 k.k.w.); 6) Świadek koronny (zk typu zamkniętego — art. 88 § 5a k.k.w.); 7) Skazany z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazanego za przestępstwo określone w art. 197–203 Kodeksu karnego, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, lub upośledzonego umysłowo (zk typu zamkniętego — art. 88 § 5b k.k.w.); 8) Zagrożenie społeczne albo zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu (zk typu zamkniętego — art. 88 § 6 k.k.w. Dotyczy to: skazanego za przestępstwo nieumyślne, odbywającego zastępczą karę pozbawienia wolności, osobę odbywającą karę aresztu oraz skazane kobiety, a także innych skazanych, których właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie po dokonaniu przestępstwa, negatywna ocena postawy i zachowania w areszcie śledczym, względy bezpieczeństwa zakładu albo inne szczególne okoliczności wskazują, że należy wobec nich wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia skazanego, który podczas pobytu w areszcie śledczym lub zakładzie karnym naruszył w poważnym stopniu dyscyplinę i porządek, skazanego przebywającego dotychczas w zakładzie karnym typu otwartego lub półotwartego, jeżeli negatywna ocena jego postawy i zachowania, a także względy bezpieczeństwa zakładu wskazują, że należy wobec niego wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia, skazanego, który popełnił przestępstwo o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, jeżeli jego postawa i zachowanie przemawiają za przebywaniem w zakładzie karnym typu zamkniętego); 9) Kara aresztu wojskowego (skazany na karę aresztu wojskowego odbywa karę w zakładzie karnym typu otwar-

nej) decyzji klasyfikacyjnej, jak i w zakresie kolejnych, podejmowanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności — tzw. rekasyfikacja¹⁷. Mamy tutaj do czynienia z ograniczeniem znaczenia indywidualnej oceny skazanego na rzecz ustawowych założeń wiążących organy klasyfikacyjne. Zakres ograniczeń formalnych w praktyce jest dość znaczny, co więcej, nie zawsze te ograniczenia wydają się racjonalne. Organy klasyfikacyjne bardzo często podejmować muszą swoje decyzje w ramach abstrakcyjnego schematu ustawowego, co niejednokrotnie pozostaje w sprzeczności z jednostkowymi ustaleniami o charakterze materialnym. Indywidualizacja penitencjarna, na którą składa się nowy model realizacyjny w zakresie procesu oddziaływania penitencjarnego (oparty na założeniach jego dobrowolności — art. 67 § 1 k.k.w.), rozbudowane badania osobopoznawcze oraz dynamicznie prowadzona klasyfikacja, powinny zmierzać do stopniowej eliminacji ustawowych schematów na rzecz dyskrejonalnych decyzji organów postępowania wykonawczego. Oczywiście proces ten nie może być realizowany bez skutecznych mechanizmów kontroli i nadzoru. Uwzględnienie powyższych okoliczności stwarza możliwość rzeczywistego dopasowania sankcji do konkretnego sprawcy i jest zaprzeczeniem mechanicznego podejścia do problematyki wykonywania kar, a przy uwzględnieniu zasady elastyczności w mody-

tego, chyba że szczególne względy przemawiają za potrzebą osadzenia skazanego w zakładzie karnym innego typu — art. 94 k.k.w.).

¹⁷ Rekasyfikacja — zmiany w zakresie decyzji klasyfikacyjnych: 1) art. 89 § 1 i 2 k.k.w. — awans — jeżeli postawa i zachowanie skazanego za tym przemawiają, przenosi się go z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego. Zasadę tę stosuje się odpowiednio przy przenoszeniu skazanego z zakładu typu półotwartego; 2) art. 89 § 3 k.k.w. — skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności można przenieść do zakładu karnego typu półotwartego po odbyciu przez niego co najmniej 15 lat, a do zakładu typu otwartego — po odbyciu przez niego co najmniej 20 lat kary; 3) art. 89 § 3a k.k.w. — przeniesienie (z typu zamkniętego) skazanego z zaburzeniami preferencji seksualnych za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z tymi zaburzeniami, wymaga zgody sędziego penitencjarnego; 4) art. 89 § 4 k.k.w. — regres — ujemna ocena postawy i zachowania skazanego, a także względy bezpieczeństwa mogą powodować przeniesienie do zakładu karnego typu półotwartego lub zamkniętego; 5) art. 84–86 k.k.w. — zmiany w zakresie przynależności do określonego rodzaju zakładu karnego; 6) art. 95 § 4 k.k.w. — zmiany systemu odbywania kary.

fikowaniu kar i innych środków reakcji na przestępstwo jest wyrazem racjonalnej i nowoczesnej polityki wykonywania kar.

Classification decision — the legal nature and modes of control and verification

Summary

Classification is the process of dividing convicts sentenced into groups according to certain criteria by directing them to the proper type of prison and imprisonment system and by their proper distribution within the prison.

The aim of this treatment is to create the best possible conditions of working with convicts, to counteract the harmful effects of demoralized convicts on other inmates as well as to ensure personal safety. The article presents the basic legal problems in issuing and verifying the classifying decision.

Keywords: classification of convicts, imprisonment, individualization, special treatment of convicts.